

Hylocomius

Het komt vaak voor dat je een belangrijke aanvulling vindt, als er net een publicatie over dat onderwerp is verschenen. Je richt je aandacht dan automatisch op dat onderwerp. Zo vond ik wezenlijke aanvullingen op het verhaal over Hylocomius (zie *'s-Hertogenbosch* jg. 6, 1998, nr. 3, p. 85-98).

Het vermoeden dat de moeder van Hylocomius (Jan Thomas Jans) Elisabeth was, werd bevestigd door de vondst dat zij een dochter is van de uitgever-drukker Laurens Haeyen. Dat verklaart ook de geestelijke achtergrond van de jonge Hylocomius, die vanuit een boekhandel zijn jeugd en vorming beleefde.

Ook van zijn vader weten we nu iets meer. Hij was koopman in wijnen en blijkbaar ook kunstenaar: hij blijkt lid te zijn geweest van het Lucasgilde. Dus ook van vaderszijde wist Jan van kunst en "spiritualiteit"!

Twee van de drie zonen, namelijk Laurentius en Hendrik, werden lid van het Lucasgilde en waren dus ook kunstenaar. In wat voor specialisme zij dit waren is niet bekend. Hendrik werd als meester opgenomen in 1565; Laurentius werd als leerling opgenomen in 1554. Dat alles blijkt uit een vrij slordige en onoverzichtelijke bron, namelijk het boek van het Lucasgilde.¹

G.C.M. van Dijk

Noot

¹ Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, archieven ambachtsgilden, inv.nr. 321: boek met namen van meesters en leerknappen van het Schilders-, Beeldsnijders, Glasmakers-, Borduurstikkers- en Legwerkersgilde; voorts A.F.O. van Sasse van Ysselst, *De voorname Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch*, dl. II p. 371.

Christus/Jezus-monogram

In 's-Hertogenbosch 6 (1998) nr. 3, p. 113-114 vertelt Harry Boekwijt over het bouwhistorisch onderzoek in het interieur van het pand Verwersstraat 85. In het oudste nog aanwezige stucplafond van 's-Hertogenbosch bleek het IHS-monogram nog aanwezig te zijn. De ene uitlegger meent dat IHS 'Iesus Hominum Salvator' betekent, de andere vertaalde 'In Hoc Salus' in: 'Geloof in Mij en u zult zalig worden'. Hoe zit dat nu, vraagt lezer Jan van Haaren. Theo Hoogbergen tracht het definitieve antwoord te geven.

De naam van Christus komt al vroeg in verscheidene afkortingen voor. In ieder geval zijn de beide eerste letters van zijn naam: de -ch- = Grieks x (chi) en de -r- = Grieks R (rho) (xr) de inspiratiebron voor tal van interessante afbeeldingen (uiterst populair op grafstenen), waaraan men soms nog de 'alfa' en de 'omega' (eerste en laatste letter van het griekse alfabet, symbool voor begin en einde) toevoegt. Schrijft men de naam -Christus- in minuskels (kleine letters) dan is een derde Griekse letter gebruikelijk (de sigma): xps.

Dit christus-monogram is later verdronken door de Griekse spelling van de naam Jezus: ihcoyc, alle hoofdletters. Dat woord verschijnt in een afkorting als ih of ihc en later ihs, ook onder invloed van de middeleeuwse schrijfwijze -Ihesus-. Wie dit monogram -IHS- in minuskels (kleine letters) schrijft, dus ihs, heeft vaak de gewoonte een horizontaal streepje (bij wijze van afkortingsaanduiding) door de schacht van de letter -h- te trekken, waardoor met enige fantasie de vorm van een kruis ontstaat.

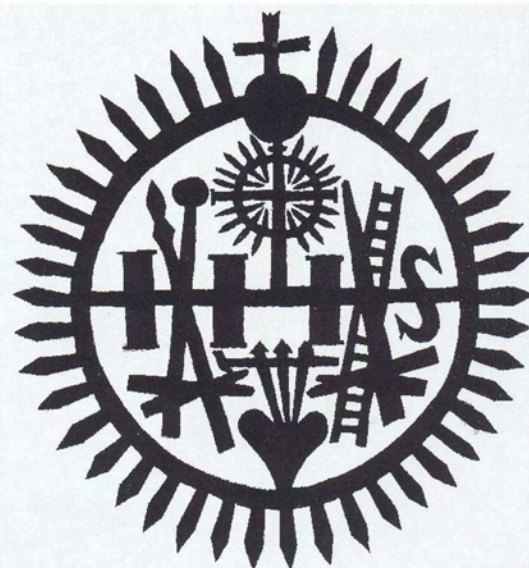
IHS is dus een afkorting van de naam Jezus, in drie Griekse hoofdletters. (zie ook J.J.M. Timmers, *Christelijke symboliek en iconografie*, Haarlem 1978)

Vrome vondsten van latere datum,

wanneer men de juiste betekenis niet meer begrijpt, zijn dan:

- **IHS = In Hoc Signo vinces** (in dit teken zult gij overwinnen). Dat herinnert aan keizer Constantijn de Grote (288-337 n. Chr.) die vóór de slag tegen Maxentius een kruis aan de hemel ziet met deze woorden. Dat visioen voorspelt hem niet alleen de overwinning, maar wijzigt ook zijn houding tegenover de Christenen.
- **IHS = Iesus Hominum Salvator** (Jezus verlosser van de mensen). De Jezuïeten hebben dit monogram later bekroond door een kruis en zij plaatsen er bovendien drie nagelen onder. Deze drie nagels vormen een figuur met als verklaring de -v- voor het woord 'vinces'. Bijna zeker heeft devotionele vroomheid nog meer interessante verklaringen opgeleverd.

Theo Hoogbergen

W. Knippenberg schreef in zijn bundel *Devotionalia* (Eindhoven 1980) een hoofdstuk over 'Gebruiken bij overlijden'. Daarbij werd deze afbeelding van een 'IHS knipsel' geplaatst. Het knipsel, waarin naast de letters IHS het kruis, de drie kruisnagels, de hamer en andere lijdenswerktuigen zijn uitgeknipt, werd in de doods-kist gelegd.

Bosch Woordenboek: groot succes, klein misverstand

In mei 1993 vindt op het stadhuis een plechtige uitreiking plaats van het *Bosch Woordenboek*. De samenstellers: Lex Reelick, Cor Swanenberg, drs. Erwin Verzandvoort en Michel Wouters en zeker ook boekhandel Adr. Heinen hebben toen vast niet kunnen dromen van een vijfde (!) oplage binnen vijf jaar. Dat grote succes bewijst de belangstelling van mensen voor woorden en uitdrukkingen die naar vorm en betekenis een interessante afwijking vertonen van de gewone standaardtaal. Misschien zijn vooral geboren Bosschenaren, die geen dialect spreken, zoals ik, wel het hevigst geïnteresseerd. Zij vinden in dit boek immers woorden en

BOSCH' WOORDEN BOEK *AI*

zegswijzen, die zij vaak her en der horen, maar zelf niet actief (kunnen) gebruiken. Wat sinds het verschijnen van het *Bosch Woordenboek* dus iedere dag gebeurt, is de feestelijke herkenning op schrift, in een fraai boek, van wat anders in de lucht blijft zweven en in het geheugen vervaagt. Enigszins verwonderlijk blijft de merkwaardige spelling van de titel: -Bosch- met een apostrof of hoge komma. Niet alleen de redactie volhardt in deze rariteit, ook de directeur van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde (NCN) weet in zijn voorwoord niet van wijken. Het 'Groene Boekje' (*Woordenlijst Nederlandse taal*, Den Haag 1995) geeft op pagina 34-35 voor het gebruik van de apostrof maar liefst zes regels. Ik vermoed dat de redactie - de andere regels komen niet in aanmerking - regel 3: *Als een naam eindigt op een sisklank, wordt de apostrof gebruikt in*

plaats van de tweedenaamvals-s verkeerd interpreteert.

Twee kwesties zijn hier namelijk van belang: we hebben in de titel -Bosch- wel te maken met een sisklank, maar niet met een naam (zelfstandig naamwoord) en ook niet met een tweedenaamvals-s. Alle voorbeelden (mèt een eigenaam én een tweedenaamvals-s), die 'Het Groene Boekje' vermeldt, laten dit duidelijk zien: Strijbosch' huis, Smits' gelijk, Alex' burens, Strausz' voorouders, Bush' presidentschap, Velasquez' werken.

Het oude 'Groene Boekje' (*Woordenlijst van de Nederlandse Taal*, 's-Gravenhage 1954, pag. LXVII) is zo mogelijk nog duidelijker: het spreekt van een *weglatings- of afkappingsteken (de apostrof)*, ter aanduiding van een genitief van eigennamen die eindigen op een sisklank met als voorbeelden: Van Heutsz' veldtochten, Frits' boek, Beets' gedichten, Louis' boeken.

Wat is er in *Bosch Woordenboek* dan eigenlijk aan de hand? Helemaal niets. -Bosch- is een gewoon adjectief (bijvoeglijk naamwoord), dat toevallig een wat vreemde spelling -sch- heeft. Er is ook geen sprake van een genitief. De voortreffelijke uitgave is immers geen woordenboek van (de stad) 's-Hertogenbosch of een exemplaar, dat toebehoort aan de schilder Jeroen Bosch(!), maar een woordenboek met (over) Bossche woorden. Geen Eindhovenens of Tilburgs, maar een Bosch woordenboek. -Bosch- als adjectief gedraagt zich in de spelling als vergelijkbare woorden met een -sis-klank: een hoofs gedicht, een speels kind, een heus verwijt of nog iets dichterbij: vers volkorenbrood, broes beschuit, los werkman.

Naar de tweede *herziene* druk (èn zesde uitgave) zie ik dus met spanning uit, maar dan graag -Bosch- zonder apostrof.

Theo Hoogbergen

's-Hertogenbosch binnenskamers

Tentoonstelling:
Stedelijke woonculturen, 1580-1830

In het Noordbrabants Museum wordt op 10 juni 1999 een grote tentoonstelling over het leven en wonen in 's-Hertogenbosch tussen 1580 en 1830 geopend.

Er worden interieurs uit verschillende perioden nagebouwd en meubels en gebruiksvoorwerpen tentoongesteld uit alle maatschappelijke milieus. Leden van rederijderskamer *Moyses Bosch* treden in de huid van historische personages. Bij de opening verschijnt ook het rijk geïllustreerde boek met bijdragen over bouwen en wonen, eten en drinken, kleding en vrije tijd in 's-Hertogenbosch in vroeger eeuwen.

De tentoonstelling en het boek zijn de (voorlopige) vruchten van het project 'Woon- en Leefculturen van 's-Hertogenbosch', een samenwerkingsverband van de gelijknamige stichting, het Stadsarchief, de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, de Afdeling Bouw-historie Archeologie en Monumenten en het Noordbrabants Museum.

De tentoonstelling wordt gehouden van 10 juni 1999 tot 3 oktober 1999.